

اخلاق پژوهش و نگارش

تلخیص: ناهید جبلی

درآمدی به فلسفه اخلاق پژوهش و مسائل آن (سیدحسن اسلامی)

هدف، بررسی علل پیدایش اخلاق پژوهش و عرصه‌های اساسی آن است. ابتدا علل نیاز به اخلاق پژوهش (شامل خودفریبی پژوهشگران، دستکاری داده‌ها و نتایج، سوء استفاده از سوژه‌های انسانی، سرقت یافته‌های دیگران، سوء استفاده دولت‌ها از نتایج پژوهش) به اختصار بیان شده و در نهایت به فلسفه‌ورزی درباره پژوهش پرداخته شده است. مقصود، نگاهی فلسفی به اخلاق پژوهش است، به این معنا که گویی ناظری از بیرون به روند فعالیت پژوهشی پژوهشگران می‌نگرد و خطاهای آن را درک و تحلیل و علت‌یابی می‌کند و سپس نشان می‌دهد که برای رفع این خطاها منطقی‌اً چه کاری صورت گرفته است یا می‌تواند صورت بگیرد.

پژوهش چه نوع فعالیتی است؟ به گفته ارسطو، آدمیان چه در امروز چه در گذشته به سبب حیرت به اندیشیدن فلسفی روی آوردند. نخست امور توجیه‌ناپذیری که در برابر چشمشان بود، آنان را به حیرت افکند. سپس گام به گام پیش رفتند و درباره مسائلی بزرگ‌تر به اندیشیدن پرداختند، برای مثال درباره دگرگونی‌هایی که در ماه و خورشید روی می‌دهد یا درباره ستارگان و پیدایش کیهان. می‌توان حیرت را مادر علوم دانست. حیرت صرفاً سرگردانی و درماندگی نیست، بلکه ناتوانی انسان در فهم یا حل وضعی است که انتظارش را ندارد، وضعیت ناخوشایندی است که باید از آن گذر کرد، و ناسازگاری اجزای شناختی است که باید به سازگاری در سطح بالاتری برسد.

چرا نیازمند اخلاق پژوهش هستیم؟ به همین سبب، لازم است که در عین حقیقت‌خواهی به‌هوش باشیم تا عوامل غیرمعرفتی مانع فهم حقیقت یا علایق شخصی موجب سوء استفاده از یافته‌های دیگران یا فریفتن آنان نشود. اخلاق پژوهش به ما می‌گوید که در عرصه پژوهش چه دام‌هایی سر راه پژوهش قرار دارد و چه‌سان باید با آنان برخورد کرد.

عرصه‌های اخلاق پژوهش کدام است؟ خودفریبی پژوهشگران: گاه پژوهشگر که در پی حقیقت است، خود را فریب می‌دهد و به یافته‌هایی جز واقعیت دل می‌بندد، و نتیجه‌ای از پژوهش خود می‌گیرد که منطقی‌اً دفاع‌پذیر نیست. دو نمونه از خودفریبی، تعمیم شتاب‌زده و امر مقدم را علت پنداشتن است.

اخلاق پژوهشگر در علوم اجتماعی و انسانی (امیرمتقی دادگر، علی‌اکبر احمدلو)

پژوهشگر، رکن اساسی در انجام پژوهش‌هاست. خصوصیات اخلاقی پژوهشگر در دو مقوله اخلاقی شایسته (شامل رازداری، نقدپذیری، انصاف ورزیدن، نشاط، دلسوزی، پرداختن به مسائل ضروری جامعه، نظم و انضباط، امانتداری،

آشنایی با پیشینه پژوهش، تواضع، و اخلاص) و ناشایست (شامل سرقت محتوایی، ارسال مقاله به چند نشریه مختلف، حسادت، شتاب‌زدگی، دخالت دادن خواسته‌های شخصی، عجب و غرور، و انحصارطلبی) ارائه می‌شود. اخلاق به منزله آیین‌نامه است که انسان موظف است آن را به دلیل انسان بودن رعایت کند، چرا که انسان برای بازگشت به کرامت واقعی و حقیقی خود به اخلاق نیازمند است. مشکلات جدی همه جوامع بشری امروز، عمدتاً ناشی از عدم رعایت اخلاقیات است. پژوهش، فرایند موثر بر سرنوشت بشر است. به همین دلیل، پژوهشگران و موسسه‌های پژوهشی فارغ از دغدغه‌های اخلاقی نیستند.

اخلاق در پژوهش: اخلاق پژوهشگری به معنای پایبندی به اصول و قواعدی است که در حوزه پژوهش علم مطرح هستند. این اصول و قواعد تقریباً حالت عام دارد، اما برحسب رشته‌های مختلف علمی متفاوت است. معمولاً اصول مربوط به پژوهش در هر رشته‌ای به وسیله اجتماعات علمی همان رشته مثلاً انجمن‌های علمی تدوین می‌شود و کسی که وارد خرده‌نظام علم می‌شود و در آن به تولید و ترویج دانش علمی اشتغال پیدا می‌کند، باید خود را با این موازین منطبق سازد. چنین فردی باید در فرایند پژوهش صراحت و صداقت داشته باشد و تعصبات و پیشداوری‌ها را کنار بگذارد. از منطق و استدلال و تجربه پیروی کند و از هرگونه شتاب‌زدگی اجتناب ورزد تا بتواند به قضاوت علمی برسد.

اخلاق پژوهش در ایران: متأسفانه در کشور ما اصول مربوط به اخلاق پژوهشگری، روشن و مدون نیست. بیش‌ترین توجه به اخلاق پژوهش در ایران مربوط به اخلاق پژوهش در پزشکی است. اصول اخلاق پژوهشگر از دو منظر اصول شایسته (اصل حرفه‌ای بودن در پژوهش و اصل رازداری در پژوهش، همراه بودن پژوهش با برهان، اصل نقدپذیری و تحمل نظر مخالف، انصاف ورزیدن، اصل رعایت حریم شخصی افراد، شهامت پژوهشگر، پرداختن به مسائل ضروری جامعه، حقیقت‌جویی پژوهشگر، نشاط، درک و فهم قوانین، سیاست‌ها و مقررات، پاسخگویی، تعهد به استفاده از نتایج پژوهش، رعایت نکات اخلاقی در ارتباط با آزمودنی انسانی، نظم و انضباط، اصل امانتداری در پژوهش، تصحیح انگیزه و نیت، توجه به نقش پیش‌فرض‌های ارزش، آشنایی با پیشینه پژوهش، تواضع) و ناشایست (سرقت محتوایی، ارسال مقاله به چند نشریه مختلف، چاپ مضاعف مقاله، حسادت، شتاب‌زدگی، دخالت دادن خواسته‌های شخصی، عجب و غرور، و انحصارطلبی) مورد بررسی و مطالعه قرار گرفته است.

اخلاق در انتشار یافته‌های علمی (رضا کریمی)

پژوهشگران همواره سعی می‌کنند که نتایج گزارش‌هایشان را منتشر کنند. مزایای متنوع آن شامل این موارد است: دیگر پژوهشگران را با پژوهش‌ها و یافته‌های خودشان آشنا می‌سازند، در نتیجه، آنان می‌توانند پژوهشی جایگزین بنویسند تا آن حوزه موضوعی را گسترش دهند. نتایج گزارش ممکن است دیگر پژوهشگران را تشویق کند که با نگاهی متفاوت به داده‌ها بنگرند و به بعد تازه‌ای از آن موضوع دست یابند. نتایج پژوهش‌ها می‌تواند زمینه همکاری پژوهشگران و دانشگاهیان را در خلق ایده‌های جدید فراهم آورد و در نتیجه آن، پژوهشگران کنفرانس برگزار کنند،

با کمک همدیگر مقاله یا کتاب بنویسند یا طرح‌های پژوهشی جدید ارائه دهند. نتایج پژوهش‌ها به‌طور بالقوه دانشجویان را قادر می‌سازد که با دانشکده‌هایی آشنا شوند که در زمینه موضوعی آن‌ها علاقه دارند. اصلی‌ترین مزیت انتشار نتایج پژوهش‌ها می‌تواند ترفیع علمی پژوهشگران و دانشگاهیان باشد. پژوهش معتبر زمانی به سرانجام می‌رسد که پژوهشگر طی آموزش‌های دقیقی که می‌بیند، فرایند نوشتن و پژوهش را به‌خوبی فراگرفته باشد، دانش کافی درباره آنچه را که می‌خواهد بنویسد داشته باشد، و به قواعد کلی انتشار آگاه باشد. به‌طور کلی، بدرفتاری‌های اخلاقی را می‌توان به تضاد علایق، سرقت محتوایی، جعل، تحریف، و حذف داده‌ها در نتایج پژوهش تقسیم کرد.

جامعیت و محرمانگی: پژوهشگر وظیفه دارد جامعه دانشمندان همگن را از یافته‌های خویش آگاه سازد تا دستاوردها و نتایج علمی او در دنیای علم به ابطال یا عدم ابطال برسد و به پیشرفت دانش کمک کند. تمامی پژوهشگران در پذیرش قراردادهایشان باید اطمینان یابند که نتایج پژوهش‌هایشان انتشار داده می‌شود و به بهره‌برداری می‌رسد. گزارشی که بر اساس رضایت شخص برای انتشار مطالب مرتبط با او مطرح است، بر اساس سه اصل اخلاقی استوار است: 1- استقلال در رأی؛ 2- نیکو کار کردن؛ و 3- وجدان.

اخلاق حرفه‌ای در کار گروهی علمی: پیشینه، ضرورت‌ها، فایده‌ها، چالش‌ها، و راهکارها (عبدالحسین طالعی، مرضیه سیامک)

کار گروهی، معجزه‌ای است که قوانین ریاضی را درهم می‌شکند، به‌طوری که $1 + 1 = 1$ ، حاصلی بیش از 2 به بار می‌آورد. این نتیجه فرایندی است که در مدیریت آن را هم‌افزایی می‌نامند. ولی باید دانست که این معجزه در گروه‌های توانمند به‌وقوع می‌پیوندد. اخلاق حرفه‌ای از دو منظر موجب قوام هر حرفه می‌شود: از منظر درون حرفه‌ای و درون گروهی (حرفه‌مندان یا اعضای گروهی) و از دیدگاه برون (جامعه).

ضرورت انجام کار گروهی: گسترش دامنه تولید علم در جهان، ظهور رشته‌های میان‌رشته‌ای، آموزش مداوم، سواد اطلاعاتی، جایگزینی ارتباط مجازی به‌جای فاصله‌های فیزیکی، جوابگو نبودن نظام‌های رسمی دانشگاهی و آکادمیک، وجود امکانات پراکنده، ادامه کار نه آغاز کار (استفاده از تجربه‌های گذشته)، گسترش زبان علمی، استوارسازی بنیان علمی در جامعه خواص و عوام.

دلایل گرایش به گروه‌های علمی: باورها (مولفه‌های شناختی)، گرایش‌ها (مولفه‌های عاطفی)، عمل‌ها (مولفه‌های رفتاری)

تاثیر مثبت اخلاق کار گروهی بر اعضای گروه: تشویق همکاران، ایجاد هماهنگی، سعی در توافق، فرصت دادن به دیگران، پیروی از نظر گروه، عضو مثبت بودن.

تاثیر مثبت اخلاق حرفه‌ای کار گروهی بر جامعه: مشارکت اجتماعی، ارتقای فرهنگ مدنی و سیاسی، کمک به فرایند توسعه

کارکردهای پنهان کار گروهی بر اخلاق: واژه کارکرد در جامعه‌شناسی به نتایج و آثار عینی پدیده‌ها یا ساخت‌های اجتماعی اطلاق می‌شود. بنا به نظر کارکردگرایی، هر پدیده اجتماعی کارکرد معینی دارد که به‌نحوی در دوام و اداره جامعه موثر است. مهم‌ترین کارکردهای پنهان عبارت‌اند از: هویت‌بخشی به گروه‌های علمی و متفکر جامعه؛ جلوگیری از فرار پنهان مغزها یا رفتن آن‌ها به انزوا؛ نهادینه کردن مشارکت افراد در گروه‌ها؛ ارتقای فرهنگ عامه به فرهنگ متعالی و جلوگیری از سطحی شدن فرهنگ؛ تعمیق فرهنگ گفتگو و تبادل نظر؛ کمک به روندهای جامعه‌پذیری؛ کمک به ارتقای منزلت علم و عالم در جامعه؛ بالا بردن مسئولیت و تعهد اجتماعی؛ توسعه آینده‌نگری در شبکه کارشناسی کشور؛ و کمک به همدلی، همکاری، هماهنگی، و وحدت.

آسیب‌شناسی اخلاق در کار گروهی: خشونت، مخالفت بی‌منطق، عضو پرمدها، عضو که گروه را تریبون شخصی خود می‌داند، عضو منفی، عضو سلطه‌گر، ضعیف و ترسو، مدافع بی‌مورد، فقدان نگرش راهبردی به اخلاق حرفه‌ای. تک‌بعدی شدن گروه: عبارت است از توجه به یک بُعد و غفلت از دیگر ابعاد، یا وجهی از پدیده را به‌جای همه هویت آن نشان دادن و به‌جای کل، جزء را قرار دادن. برخی از عمده‌ترین شیوه‌های پیشگیری و درمان آن عبارت‌اند از ترویج الگوهای میان‌رشته‌ای حل مسائل، افزایش مهارت تفکر سیستمی، انتصاب استراتژیست‌ها در سمت‌های راهبردی، ترویج اندیشه اعتقادی.

لقمه‌انگاری در برابر امانت‌انگاری: تلقی لقمه‌انگاری از آنچه در اختیار اعضای گروه است، رفتار اخلاقی را در اعضای گروه می‌خشکاند و آثار زیان‌باری بر گروه تحمیل می‌کند. امانت‌انگاری بینشی است که در آن همه چیز حتی خود فرد برای خودش، امانت الهی است. بینش امانت‌انگاری پرتویی است که ارتباط فرد با خدا، خود، و دیگران را تبیین و تصحیح می‌کند. فقدان چنین بینشی فرصت‌های زیادی را می‌سوزاند. برخی از آثار آن عبارت‌اند از: صرفه‌جویی و دقت در بکارگیری نیروهای انسانی و منابع طبیعی، حرمت اعضای گروه، حفظ اسرار اعضا، تلاش برای حل تخلفات نه افشای آن‌ها، ارتقای وجدان کاری، دغدغه تعهد و بهره‌وری گروه، تقویت شایسته‌سالاری و انضباط کاری.

فراقکنی و پارادوکس من به شرط او: یکی از پیچیده‌ترین موانع رشد اخلاقی در گروه، پارادوکس «من به شرط او» است که خود بر فراقکنی استوار است. فراقکنی آن است که با تاکید حصرگرایانه بر نقش عوامل محیطی، سهم خود را نادیده بدانیم. پراسیب‌ترین اثر آن سوق دادن اعضای گروه و گروه به سوی پارادوکس من به شرط او است. مراد از این پارادوکس آن است که شخص یا گروه، اخلاقی بودن خود را مشروط به اخلاقی بودن دیگران و دیگر گروه‌ها و سازمان‌ها کند.

رقیب‌گریزی و تلقی ناروا از رقیب: تلقی ناروا از رقیب، سبب رقابت‌گریزی و رقیب‌ستیزی می‌شود که از موانع رشد عمده رشد اخلاق حرفه‌ای در سازمان‌های ایرانی است.

فقدان انگیزش: انگیزش و اخلاق همبستگی دارند. فقدان انگیزش یا برون‌انگیزگی، مانع از ترویج اخلاق در گروه می‌شود و عملکرد غیراخلاقی گروه، انگیزه‌های درونی اعضا را تباه می‌سازد.

الگوهای رفتار ارتباطی: برخی از الگوهای رفتار ارتباطی با اخلاقی بودن رابطه مستقیم و برخی رابطه وارونه دارند. با توجه به چهار مولفه صداقت، صراحت، احترام، و مهارگری، چهار سبک ارتباطی سلطه‌پذیری، سلطه‌گری،

پرخاشگری، و قاطعیت شکل می‌گیرد. قاطعیت، تنها سبک سازنده، یاری‌بخش، و اخلاقی است که باعث پیدایش و رشد پیش‌بینی‌پذیری می‌شود.

فقدان مهارت تصمیم‌گیری: این مسئله یکی از موانع تصمیم‌گیری اثربخش است که از مهم‌ترین مهارت‌های لازم کارگروهی علمی است.

بلا تکلیفی اخلاقی: یکی از عمده‌ترین موانع رشد اخلاق حرفه‌ای در گروه در ارزش داوری تصمیم‌هاست و این موانع عبارت‌اند از: فقدان آشنایی کافی با علم اخلاق حرفه‌ای، اخلاق فضیلت‌محور، فقدان مهارت‌های حل اثربخش مسئله، دفع افسد به فاسد و فقدان مرانامه چندوجهی اخلاق در گروه، فقدان مدیریت مشارکتی، موانع فیزیکی و روانی محیط کار، فقدان آموزش نظام‌مند اخلاق در گروه، فقدان منشور اخلاقی چندوجهی در گروه، فقدان نظام جامع اخلاقی نظارت و ارزیابی، فرهنگ حاکم بر گروه، فقدان مدیریت تعارض، فقدان نظام اطلاع‌رسانی، موانع فرهنگی و اجتماعی، گاهی اوقات تضاد قانون با اخلاق، موانع اقتصادی، موانع فناوری، موانع جهانی، احساس ناکارآمدی، نبود همدلی و تعامل میان اعضا.

وظایف علمی و نقش اخلاقی استاد راهنما (محمد رضا فخر روحانی)

استاد راهنما به استادی اطلاق می‌گردد که دارای مطالعات عالی در رشته‌های تخصصی خود است و این مطالعات، نه به شکل صرفاً خواندن آثار دیگران، بلکه به صورت نوشتن اندیشه‌های اصیل وی خود را نشان می‌دهد. نقش اصلی استاد راهنما در پژوهش‌های دانشجویان و رساله‌های آنان برای هدایت آنان در مسیر درست پژوهشی است و بدین صورت استاد راهنما تجربه‌های ارزشمند خود را در اختیار دانشجویان می‌گذارد. سخن کوتاه آن که استاد راهنما دارای نقش نظارتی در فرایند پژوهش دانشجویان است. استاد راهنمای خوب و دلسوز در حوزه علم و تخصص خود، دانشجویان را در پژوهش هدایت می‌کند و منابع اولیه و ثانویه و برخی ظرافت‌های پژوهشی را به وی آموزش می‌دهد. استاد راهنما باید امین دانشجویان باشد. استاد راهنما باید هدایت‌کننده دانشجویان به عرصه‌های علمی چالش‌برانگیز باشد. انتظار این است که استاد راهنما به دانشجوی خود میدان دهد تا در کنفرانس‌ها و نشست‌های علمی به ارائه فکر بپردازد و مسیر استقلال فکری را بییماید.

جلسات رفع اشکال دانشجویان باید کوتاه و پربار باشد. هر دو هفته یک‌بار به مدت یک ساعت و نه بیشتر، زمان مناسبی برای دانشجویان است که پرسش‌های خود را مطرح کنند. استاد راهنما باید به فواصل منظم گزارش پیشرفت رساله را از دانشجویان بخواهد و پس از دریافت، آن گزارش‌ها را به دفتر تحصیلات تکمیلی منعکس نماید. در صورتی که استاد راهنما و دانشجویان مقاله مستخرج از رساله (ارشد یا دکتری) را به‌طور مشترک در نشریه‌ای به چاپ می‌رسانند، بهتر است استاد راهنما، نام دانشجویان را بر نام خود مقدم دارد، چرا که بیشتر زحمات را دانشجویان تقبل می‌کنند.

اخلاق سردبیر (جیران خوانساری)

اصول پنج‌گانه قدرت اخلاقیات برای افراد (کنت بلانچارد در کتاب مدیر یک دقیقه‌ای و مدیریت اخلاقی): آرمان، افتخار، بردباری، پشتکار، و روشن‌بینی.

اخلاق ارتباطی در دنیای مدرن باید بر پایه ارزش‌هایی چون صلح، آزادی و احترام متقابل بنا گردد که برای نوع بشر جنبه مشترک دارد و در عین حال، تنوع فرهنگی و سیاسی بسیار بارز در دنیای کنونی مد نظر قرار دهد (بخشی از بیانیه افتتاحیه نشست کارشناسان یونسکو در شهر اتاوا، 1977).

نگاهی به اصول بین‌المللی اخلاق حرفه‌ای نشر: حق مردم در دستیابی به اطلاعات حقیقی؛ وقف صادقانه هیئت تحریریه نسبت به واقعیت عینی؛ مسئولیت اجتماعی روزنامه‌نگار؛ شرافت حرفه‌ای روزنامه‌نگار؛ دسترسی همگانی و مشارکت؛ احترام به حریم خصوصی و شئون انسانی؛ احترام به منافع عمومی؛ احترام به ارزش‌های جهانی و تنوع فرهنگ‌ها؛ امحای جنگ و سایر مصائب فراروی بشر؛ و ارتقای نظم نوین اطلاعاتی و ارتباطی جهانی.

ویرایش

ویرایش چند نوع است:

1. ویرایش ساختاری/ رفتاری، سلسله‌مراتب موضوعی، رابطه کل و اجزا و رابطه اجزا با یکدیگر را مد نظر قرار می‌دهد.
2. ویرایش محتوایی/ مضمونی/ مفهومی: به این توجه دارد که محتوای کتاب از عهده ادای مفاهیم برآمده است یا نه.
3. ویرایش استنادی/ استشهادی: صحت اثر تالیفی را با منابع مورد استفاده با مراجعه به اصل آن‌ها می‌سنجد.
4. ویرایش ادبی/ زبانی/ بیانی/ زبانی-بیانی/ نگارشی/ گفتاری/ نوشتاری: تاکید آن بر قواعد دستوری است.
5. ویرایش صوری، اثر با شیوه‌نامه مقبول ناشر مطابقت داده می‌شود که به غلط ویرایش فنی هم می‌گویند.
6. ویرایش موضوعی/ حوزه‌ای/ علمی/ تخصصی: ویراستار با تخصص موضوعی آن را مورد دقت علمی قرار می‌دهد.
7. ویرایش ترجمه/ مقابله: ویراستار مسلط به زبان مبدأ و مقصد و موضوع، اثر را با متن اصلی مطابقت می‌دهد.
8. ویرایش جامع/ فراگیر: جامع همه این‌هاست و از عهده سرویراستاران و ویراستاران ارشد برمی‌آید.
9. ویرایش تصویر/ تصویرویرایی: برگزیدن یا طراحی مناسب تصویر در متن است.

نشر اثرگزین و نشر اثرآفرین: در نشر اثرگزین، تغییر غالباً در جهت مقاصد پدیدآور است و بهترین ویرایش، کم‌ترین یا بیش‌ترین دخالت در اثر نیست، بلکه آن میزان ملاحظه است که کار نویسنده را به بهترین وجه بنمایاند نه کار ویراستار را. در نشر اثرآفرین اندیشه، سرمایه، پیشنهاد، طرح، و تغییر بر مبنای خواسته‌های ناشر است. ناشر است که اختیارات ویراستار را تعیین می‌کند و ویراستار به مثابه یک معمار است و اختیارات ویراستار را ناشر تعیین می‌کند.

اخلاق سردبیر و طراحی: سردبیر باید قاطع، آینده‌نگر و خلاق باشد و به شش عنصر خبری پاسخ دهد: چه چیزی (منظور هدف طراحی است)، چه موقع (به زمان‌بندی طرح مربوط است)، کجا (به محل یا مکان‌هایی بازمی‌گردد

که طرح یا طراحی در آن‌ها تحقق می‌یابد، چه کسی (درباره نیروی انسانی و اشخاص است)، چرا (عامل داوری در مورد هدف است)، و چگونه (شامل مراحل است که برای رسیدن به هدف باید طی کرد مانند هزینه‌ها). اخلاق سردبیر و بودجه‌نویسی: در دنیای رقابت‌آمیز امروز، سردبیران دیگر نمی‌توانند شاهد هزینه‌های بی‌برنامه برای اعضای تحریریه یا امور فنی باشند. در حال حاضر سردبیران، با دقت بسیار به هزینه‌ها و درآمدها توجه دارند. بودجه‌نویسی به سردبیران کمک می‌کند که برای هزینه‌ها دلیل موجه داشته باشند.

مانع دیگر تدوین طرح، فعالیت سردبیران کلی‌نگر است که مدیریت خود را متوجه عناصری می‌کنند که با آن‌ها درگیر می‌شوند و با هرچه نمی‌بینند یا درک نمی‌کنند، کاری ندارند.

اخلاق سردبیر: سازماندهی، نیروی انسانی، هدایت، تصمیم‌گیری و کنترل سازمان‌دهی شامل چهار نوع فعالیت است: تصمیم‌گیری برای انجام کارها برای دستیابی به دیدگاه‌های سازمان؛ رده‌بندی فعالیت‌ها در دسته‌های منظم؛ محول نمودن مسئولیت‌ها با توجه به حوزه کاری و تخصص هر عضو؛ و نظارت و کنترل برای اجرای موثر فعالیت‌ها.

وظایف سردبیر: نگارش و ارتباط با نویسندگان؛ ارائه و ارزیابی دست‌نوشته‌ها؛ مطالعه و بازبینی دست‌نوشته‌ها و ارتباط با منتقدان.

سیاست‌های نویسندگی و ارائه دست‌نوشته‌ها: سردبیران به عنوان مسئولان سیاستگذاری باید ویراستار را حتی‌الامکان مطمئن سازند که امکان انتشار اطلاعات قابل‌اطمینان وجود دارد. آن‌ها باید مسئولیت مشروعیت قانونی نویسندگی مقالاتی را که منتشر می‌سازند، بپذیرند. خط‌مشی‌های مجلات برای نگارش و ارائه دست‌نوشته‌ها باید مدون شده باشد و به صورت رایگان در دسترس قرار گیرد.

اخلاق سردبیر و تصمیم‌گیری هیئت تحریریه در ارتباط با نویسندگان: سردبیران و مدیران تحریریه باید برای تایید یا رد دست‌نوشته‌ها دستورالعمل تعریف نمایند.

اخلاق سردبیر و هیئت تحریریه و رسیدگی به شکایات نشریه: مامور رسیدگی به شکایت می‌تواند تاخیر در دریافت دست‌نوشته‌ها و نامه‌ها، عدم تواضع و بی‌نزاکتی، ضعف در دنبال کردن دستورالعمل‌های ویراستاری، ضعف در گرفتن اظهارات منطقی نویسندگان و خوانندگان، و چالش‌های اخلاقی انتشار نشریه را مورد پژوهش و تفحص قرار دهد. بکارگیری مامور رسیدگی به شکایت لازم است که مورد توجه همه سردبیران مجلات علمی قرار بگیرد.

اخلاق داوری در ارزیابی آثار علمی (یزدان منصوریان)

اهداف و ضرورت داوری آثار علمی: اعمال کنترل کیفیت بر فرایند انتشار؛ جلوگیری از انتشار آثار ضعیف و کمک به انتشار آثار برتر؛ کمک به سردبیران نشریه‌ها و ناشران در گزینش آثار؛ اعتبارسنجی و اعتباربخشی به آثار؛ کاهش انتشار آثار تکراری؛ پیشگیری از سرقت محتوایی؛ ارتقای کیفی آثار منتشرشده؛ تدوین معیارها و استانداردهای علمی؛ کمک به پژوهشگران و نویسندگان در ارتقای مهارت‌های پژوهشی و نگارشی؛ و فرصت یادگیری برای داوران.

انواع داوری در ارزیابی آثار علمی: صدور مجوز انتشار؛ صدور مجوز اعطای مدرک تحصیلی؛ رتبه‌بندی آثار و اعطای جوایز علمی، ادبی، هنری، و حرفه‌ای؛ بررسی و پذیرش پیشنهاد طرح‌های پژوهش؛ و اطمینان از درستی طرح‌های به پایان‌رسیده.

ویژگی‌های داوران آثار علمی: تخصص در زمینه موضوعی اثر؛ انصاف و بی‌طرفی؛ صبر، حوصله، و پرهیز از شتاب‌زدگی؛ برخورداری از تفکر انتقادی؛ وفاداری به چارچوب علمی و منطقی؛ رازداری و امانت‌داری؛ و ارزیابی اثر نه ارزیابی صاحب اثر، مگر اینکه در مواردی از داور خواسته شود علاوه بر اثر ارائه‌شده برای داوران، توانایی و مهارت‌های پدیدآور را بررسی کند، مثل داوران رساله‌های دکتری و پایان‌نامه‌های ارشد.

زمینه‌های سوءگیری و خطا در داوری: فقدان معیارهای روشن و مدون؛ عدم صلاحیت علمی داور؛ عدم اطلاع داور از انتشارات جدید؛ داوری شتاب‌زده؛ و داوری شخصی و مغرضانه.

مشکلات و چالش‌ها در فرایند داوری: فقدان معیارها و رویه‌های استاندارد در ارزیابی اثر؛ نبود پایگاه اطلاعاتی مشخصات داوران و زمینه‌های مورد علاقه آنان؛ عدم تناسب تخصص داوران با محتوای برخی از مقالات؛ طولانی بودن فرایند داوری (گاه بیش از یک سال)؛ محدودیت تعداد مجلات تخصصی در برخی از رشته‌ها؛ تکراری بودن موضوع‌های مقالات و تردید داوران در پذیرش یا رد آثار مشابه؛ انبوهی مقالات مستخرج از پایان‌نامه‌ها و شباهت‌های محتوایی و ساختار آن‌ها؛ مواردی از اعمال سلیقه در فرایند داوری؛ و نقش استنادها در فرایند داوری (برخی استنادها شکل‌های مختلف دارد و میزان بهره‌گیری افراد از منابع قبلی نیز متفاوت است، اما گاهی استنادهای موجود در منابع علمی غیرموجه و بی‌فایده هستند که نه تنها بر اعتبار آثار علمی نیز نمی‌افزاید، بلکه گاه از اعتبارشان نیز می‌کاهد).

پژوهش درباره فرایند داوری: پژوهشگران، نویسندگان آثار، مترجمان، سردبیران، اعضای هیئت تحریریه نشریه‌ها، مدیران صنعت نشر، مدیران پایگاه‌های اطلاعاتی، کتابداران، و در نهایت خوانندگان نشریه‌ها از مهم‌ترین گروه‌هایی هستند که در این فرایند نقش دارند. بنابراین، همه تصمیم‌هایی که در این زمینه گرفته می‌شود و نتایجی که حاصل می‌گردد، می‌توانند مبنای مطالعات متعددی باشند. در این‌جا به تعدادی از این موارد اشاره می‌شود:

- مقایسه فرایند داوری در رشته‌ها یا کشورهای مختلف و انجام مطالعات تطبیقی؛
- بررسی مهارت‌های داوران آثار علمی و نظرخواهی از متخصصان موضوعی در این زمینه؛
- بررسی چگونگی تعامل سردبیر با داوران و ارائه راهکارهایی برای انتخاب بهترین داور؛
- بررسی ضرورت آموزش داوران و نظرخواهی از آنان در این زمینه؛
- مطالعه عوامل موثر بر داوری مثل بررسی تاثیر محرمانه بودن بر کیفیت قضاوت داوران؛ و
- مرور نظرات داوران در یک بازه زمانی در نشریه‌ها و بررسی دلایل پذیرش و رد مقالات.

رعایت ملاحظات اخلاق پژوهش با نظارت کمیته‌های نظارتی سازمانی (IRB) (محمد رضا شاه احمدی)

ضرورت وجود سازوکارهای نظارتی برای اصول اطمینان از رعایت ضوابط اخلاق پژوهش بر همه متولیان پژوهش روشن است. امروزه در بسیاری از کشورها طیف متنوعی از این‌گونه سازوکارها نهادینه شده‌اند. رسالت همه آن‌ها

تضمین رعایت حقوق پژوهشگر و آزمودنی‌ها در پژوهش است. نمونه‌ای از این سازوکارها، IRB یا کمیته‌های نظارتی سازمانی هستند. هرگونه پژوهش یا مطالعه پژوهشی باید توسط IRB بررسی گردد و در نهایت این کمیته است که مجوز انجام پژوهش را صادر می‌کند.

این کمیته اشاره به گروهی دارد که مسئولیتشان محافظت از سلامتی (جسمی، روانی) افرادی است که در یک پروژه پژوهشی شرکت می‌جویند.

ماهیت اعضا: این کمیته دست کم پنج عضو دارد. اعضا باید دارای خصوصیات زیر باشند:

- به هیچ عنوان نباید تمامی اعضا از یک جنسیت، یک حرفه، و یک طیف خاص یا یک پیشینه فرهنگی اجتماعی واحد و یکسان باشند؛

- علی‌رغم تفاوت میان اعضا، همه آن‌ها باید با یک دیدگاه جمعی واحد، احترام به حقوق و رفاه، آزمودنی‌ها را به عنوان هدف اصلی کمیته، پیوسته مد نظر داشته باشند؛

- توان حرفه‌ای لازم را برای نظارت بر فعالیت‌های پژوهشی خاص داشته باشند؛ و

- توانایی و تخصص داشته باشند.

مسئولیت کمیته آن است که با لحاظ کردن سه مورد زیر از آزمودنی‌ها محافظت نماید:

۱. اطمینان از روایی پژوهش؛

۲. اطمینان از این‌که خطرها به حداقل رسیده یا با منافع بالقوه در تعادل هستند؛ و

۳. اطمینان از این‌که آزمودنی‌ها اطلاعات مرتبط برای تصمیم‌گیری آگاهانه را برای شرکت در پژوهش دریافت کرده‌اند.

وظیفه پژوهشگر: برای این‌که پژوهشگر بتواند الزامات کمیته را برآورد سازد، باید طرح پژوهش را با لحاظ کردن تمامی اطلاعات مورد نیاز کمیته تدوین نماید. او باید در طرح پژوهشی خود نیاز به انجام چنین مطالعه‌ای را کاملاً توجیه کند. او باید روش پژوهش، شیوه انتخاب آزمودنی‌ها (نمونه‌گیری)، و روش‌های ارزیابی یافته‌های پژوهشی را کاملاً توصیف نماید. همچنین، اسناد مربوط به چگونگی افزایش آزمودنی‌ها و نمونه فرم‌های اخذ رضایت آزمودنی و نمونه ابزار پژوهش را ارائه دهد. همچنین، باید اسنادی معتبر در رابطه با موارد زیر ارائه دهد:

- چگونه می‌خواهد رضایت آزمودنی را جلب نماید؛

- اگر آزمودنی‌ها را فریب می‌دهد، علت کار خود را بگوید؛

- با چه روشی قصد دارد از آزمودنی اطلاعات کسب نماید؛

- مدت زمان را تعیین کند؛

- پیش‌بینی و توصیف خطرات و هرگونه موجبات ناراحتی را که به آزمودنی از ناحیه انجام پژوهش می‌رسد؛ و

- بررسی مواردی از جمله تحمیل هزینه‌های احتمالی بر آزمودنی و پیامدهای انصراف آزمودنی.

سطوح نظارتی کمیته: معاف از نظارت؛ نظارت سریع؛ و نظارت کامل.

چگونه از سرقت محتوایی بپرهیزیم؟ رهنمودهایی برای پژوهشگران (ابراهیم افشار زنجانی)

سرقت محتوایی یعنی بکار بردن کلام مکتوب یا شفاهی دیگران بدون ذکر منبع.

شکل‌های رایج سرقت محتوایی:

- کپی کردن از روی کتاب و پژوهش دیگران و ارائه آن به عنوان نوشته خود بدون ذکر منبع؛
- کپی کردن و بریدن و چسباندن بخش‌هایی از یک فایل کامپیوتری به هم و ارائه آن به عنوان کار خود؛
- استفاده از کلام دیگران و ارائه آن به عنوان کار خود؛
- خریدن و برداشتن با اجازه یا بی‌اجازه دیگری و ارائه آن به عنوان اثر خود؛
- استفاده از فکر و نظر دیگران و عرضه آن‌ها به طوری که گویی فکر و نظر خود شماست؛
- نقل کلمه به کلمه از یک منبع بدون استفاده از نقل قول مستقیم (" ")؛ و
- اتکای بیش از حد بر آثار دیگران.

چگونگی ارجاع به منابع را یاد بگیریم. ارجاع غیر صحیح و از آن بدتر ارجاع ندادن به منبع می‌تواند سرقت محتوایی تلقی شود.

ارجاع در چه مواردی لازم است؟ به همه منابعی که از آن‌ها استفاده کرده‌اید، ارجاع بدهید. تنها کتاب نیست که باید به آن ارجاع داد. برای هر کلمه، فکر یا اطلاعاتی که از هر منبعی گرفته‌اید، باید ارجاع تهیه کنید، مانند کتاب‌ها و نشریه‌های علمی، روزنامه‌ها و نشریه‌های عادی، جزوه‌ها یا بروشورها، فیلم‌های سینمایی یا مستند و تلویزیونی، سایت‌های اینترنتی و منابع کامپیوتری، نامه یا ایمیل افراد، مصاحبه با اشخاص، سخنرانی‌های استادان سر کلاس.

بداخلاقی‌های نشر و نگارش: با تاکید بر مسائل ایران (حمید محسنی)

این بداخلاقی‌ها را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم کرد:

۱. بداخلاقی‌هایی که بر اساس قوانین و مقررات، جرم محسوب می‌شود؛ و
 ۲. بداخلاقی‌هایی که تنها از نظر فردی یا عرفی ناپسند تلقی می‌شود و انجام آن منع قانونی ندارد.
- بداخلاقی‌های مرتبط با داوری و ویرایش: عدم استفاده از داور و ویراستار در فرایند تولید محتوای کتاب؛ استفاده از داوران و ویراستاران نامناسب یا دروغین؛ و عدم رعایت حقوق ویراستاران.
- اخلاق تدریس و نشر: سوءگیری منفی در تولید و معرفی کتاب‌های درسی توسط گروه‌ها و نهادهای آموزشی و همین‌طور توسط برخی از مدرسان است. از جمله این بداخلاقی‌ها:*
- تولید و انتشار کتابی جدید بدون ابتکار و نوآوری توسط مدرس؛
 - عدم معرفی کتاب درسی؛
 - معرفی یک کتاب درسی و تدریس از روی کتابی دیگر؛
 - معرفی کتاب‌های درسی با نگاه سوءدار نسبت به ناشر، نویسنده، یا مترجم؛
 - رقابت ناسالم برخی از ناشران دولتی با ناشران خصوصی؛ و

- رعایت نکردن حقوق مادی و معنوی تولیدکنندگان محتوا

اخلاق نگارش و تولیدکنندگان اطلاعات: پژوهش و نگارش مثل پژوهندگان و نویسندگان سطوح مختلفی دارد. اخلاق نگارش و بداخلاقی‌های آن نیز متفاوت‌اند و در سطوح گوناگونی قرار می‌گیرند. در یک دسته‌بندی کلی، متن‌های منتشرشده در ایران را می‌توان به دو بخش کلی تقسیم کرد: متن‌های تالیفی و متن‌های ترجمه‌ای. ارزیابی رعایت اخلاق حرفه‌ای برای تولید اطلاعات در بخش ترجمه به این بستگی دارد که در کدام نقطه جهان سکونت دارید؟ عدم عضویت ایران در معاهده برن، یکی از مهم‌ترین معاهده‌های مربوط به حقوق نسخه‌برداری، این اجازه را به مترجمان ایرانی می‌دهد که بدون آن که نگران عدم رعایت اخلاق حرفه‌ای در این زمینه یعنی عدم رعایت حقوق نسخه‌برداری شوند، متن‌های خارجی را ترجمه کنند.

روگرفت از ترجمه دیگران و بازترجمه قلمداد کردن آن، ترجمه را به‌جای تالیف جا زدن، ترجمه نادرست و غیرمسئولانه، حذف بخش‌هایی از متن اصلی به دلیل ناتوانی در ترجمه، از جمله مشکلات مربوط به عدم رعایت اخلاق حرفه‌ای در این زمینه است.

کتاب‌سازی، یکی از پدیده‌های منفی و غیراخلاقی است که گاه توسط نویسندگان و گاه به سفارش ناشر و توسط نویسندگان انجام می‌شود.

یکی دیگر از پدیده‌های رایج کتاب‌سازی در ایران، ترجمه کتاب‌های غیرفارسی و انتشار آن به نام تالیف و نگارش است.

تمامی نقل قول‌های استفاده شده در این خلاصه‌نویسی برگرفته از کتاب **اخلاق پژوهش و نگارش** (نرگس خالقی) می‌باشد.

منبع:

خالقی، نرگس (۱۳۸۸). *اخلاق پژوهش و نگارش*. تهران: انتشارات کتابدار